

ВОЛИНСЬКА ГУБЕРНІЯ У ПЛАНАХ РОСІЙСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО КОМАНДУВАННЯ НАПЕРЕДОДНІ ВІЙНИ 1812 РОКУ

У статті проаналізовано місце та роль Волинської губернії в стратегічних концепціях російського Генерального штабу напередодні франко-російської війни 1812 року. Коротко охарактеризовано військові формування і підрозділи, місцем дислокації яких був волинський край у зазначених хронологічних межах.

Ключові слова: Волинська губернія, 1812 рік, війська, 3-тя Обсерваційна армія, О.П.Тормасов.

Незважаючи на недавні святкування 200-літнього ювілею перемоги Російської імперії у протистоянні із наполеонівською Францією, питання участі Волині у війні 1812 року, як правило, вже тенденційно не розглядались. Подібна “байдужість” дослідників до волинських земель напередодні та під час російського походу “Великої армії” Бонапарта знайшла своє практичне упроявлення хіба що в нечисленних згадках про перебування на Волині 3-ї Обсерваційної армії генерала Тормасова і констатаціях повної відсутності активних бойових дій в межах так званого “південно-західного театру війни 1812 року”. В той же час, вивченню питання участі прикордонних регіонів Російської імперії у планах ворогуючих сторін напередодні відкритого збройного конфлікту відводилось дуже незначна частка уваги науковців, що говорить про недостатню комплексну дослідженість окресленої проблематики. Окрім того, актуальність розгляду стратегічної ролі Волині в оперативних концепціях російського військового командування перед нападом Наполеона на Російську імперію підтверджується необхідністю уточнення вітчизняної історичної парадигми стосовно участі українських земель під час “нашествія арміи дванадцяти язиков”.

Нечисленну інформацію щодо стратегічної ролі Волині у розробках російського Генерального штабу напередодні війни 1812 року можна знайти у працях Д.В.Ахльєстишева [4], П.І.Щукіна [5], Д.П.Бутурліна [6], де крізь призму імперської ідеологічної обробки є цікаві відомості про волинські землі у планах вищого військового командування Російської імперії (перевагою даних робіт є використання значної кількості оригінальних документів, що є особливо цінним для роботи сучасних дослідників). Змістовна інформація про специфіку комплектації та дислокації російських військових формувань в межах волинського краю напередодні нападу Наполеона подана у дослідженні Б.С.Абаліхіна “Отечественная война 1812 года на Юго-Западе России” [3]. Достатньо якісними (і в плані авторської подачі матеріалу, і в плані використаної інформаційної бази) є дослідження волинського науковця С.П.Яровенка [1], однак питання створення повноцінної історичної роботи з окресленої проблематики на сьогодні залишається відкритим.

Спроба комплексної характеристики стратегічної ролі Волинської губернії в оперативних концепціях російського військового командування напередодні війни 1812 року на основі широкого кола історичних досліджень є визначальним фактором під час створення даної наукової розвідки. Окрема увага має бути приділена короткому огляду російських військових формувань, що мали діяти на волинських землях у згаданий період.

На початку ХІХ ст. Волинська губернія була місцем розташування значних військових сил Російської імперії. Концентрація численних бойових формувань в межах окресленого регіону була продиктована, насамперед, географічним розташуванням краю (статус прикордонної території сам по собі передбачав необхідність розміщення тут посиленних військових підрозділів) та етнополітичними характеристиками тогочасних волинських земель – важко стверджувати, що неповні 20 років – достатній період

для повної інкорпорації Волині (яка до того майже два століття перебували у складі Речі Посполитої і де серед місцевого населення домінуючі позиції безальтернативно належали полякам) у російську державну структуру. Вперше про стратегічну важливість так званого південно-західного краю (куди ретроспективно входили і волинські землі) заявив тогочасний військовий міністр Російської імперії, небезвідомий Михайло Богданович Барклай-де-Толлі у своїй записці імператору Олександрю I “О защите западных пределов России” у лютому 1810 року. “Бесспорно лучший генерал Его Величества” пропонував перетворити Київ у потужний військово-економічний центр, а в районі Житомира і Мозиря створити мережу укріплених військових таборів. Власне на території Волинської губернії планувалось розмістити до 15 тисяч солдат і значну кількість артилерії. Пізніше М. Б. Барклай-де-Толлі висловив думку про можливість розташування окремої армії чисельністю понад 80 тис. чоловік південніше р. Прип’ять і так званих Прип’ятьських боліт, що простягались на понад 570 верст (1 верста дорівнює 1,07 кілометра). Центр такого військового угруповання мав знаходитись у м. Луцьку, його правий фланг – поблизу м. Пінська, ліве крило – в околицях м. Дубно, авангард – між містечками Ковелем і Ратно [9, с.18].

У відповідності до оперативних розробок російського Генерального штабу, у червні 1810 р. на території Волинської губернії було розміщено окремий військовий корпус під командуванням генерала від інфантерії Дмитра Сергійовича Дохтурова. До складу даного формування входили: кавалерійські полки 5-ї і 6-ї дивізій, кірасирський полк 22-ї та драгунський полк 18-ї дивізій генерал-лейтенанта Меллера-Закомельського та піхотні 7-ма, 25-та та 9-та дивізії [1]. Вже наступного року, в результаті реформування імператорського війська, дані бойові сили було перейменовано в так звану Подільську армію, новим командувачем якої було назначено генерала від інфантерії князя Петра Івановича Багратіона [7, с.37]. Станом на 1 (13) січня 1812 р. військові сили під командуванням П.І.Багратіона, що дислокувалась на території Волинської та Подільської губерній, мали загальну чисельність близько 105 тис. чол. і складалась з 2-ї кірасирської, 4-ї та 5-ї кавалерійських, 2-ї, 7-ї, 12-ї, 18-ї, 24-ї та 25-ї піхотних дивізій [6, с.85].

В умовах наростаючої загрози нападу Наполеона на Російську імперію Генеральний військовий штаб останньої на чолі із імператором Олександром I займався практичною реалізацією так званого “плану Пфуля”. Стратегічна концепція пруського військового радника генерала Карла Пфуля базувалась на тому, що прикордонна смуга Росії поділялася болотами Полісся на дві частини – північну і південну, тому ймовірний наступ наполеонівської армії був можливим тільки на одному напрямку: або північніше цього району, або південніше нього. Проти наступаючих французьких військ передбачалося вести бойові дії двома арміями, одна з яких повинна була утримувати противника з фронту, а інша – діяти з флангу і тилу. Планувалося, що якщо французи поведуть наступ проти 1-ї армії (яка мала розташовувалась на території Литви), то вона повинна відійти до певного рубежу укріплень (для чого і був збудований так званий Дрисський табір на березі р. Західна Двіна) і зайняти там оборону до тих пір, доки 2-я армія (яку планувалось розмістити на Волині і Північній Білорусії) не поведе успішних дій проти флангів наступаючого ворога. Оборонні дії 1-ї армії і дії 2-ї армії на лініях комунікацій французів мали рано чи пізно примусити супротивника до відступу, оскільки, на думку автора плану, ворог не міг довгий час залишатися на спустошеній (в першу чергу, відступаючими російськими солдатами) території. Саме тому у березні 1812 р. Подільська армія була перейменована у 2-гу Західну з перенесенням її штабу з Житомира до Луцька. На той час до складу названих російських військ входили: 7-й піхотний корпус генерал-майора Раєвського (26-та, 12-та піхотні дивізії та дві артилерійські бригади), 8-й піхотний корпус генерала від інфантерії Каменського (18-та піхотна і зведена гренадерська дивізії, артилерійська бригада), 9-й піхотний корпус

генерал-майора Маркова (15-та, 9-та піхотні дивізії з двома артилерійськими бригадами), 10-й піхотний корпус генерала від інфантерії Дохтурова (2-га гренадерська і 2-га кірасирська дивізії), 4-й резервний кавалерійський корпус генерал-майора Чапліца (4-та кавалерійська дивізія), 5-й резервний кавалерійський корпус генерал-ад'ютанта графа Ламберта (5-та кавалерійська дивізія). Крім того, у складі 2-ї армії перебувало 12 артилерійських рот та 10 козачих полків [6, с.90].

Враховуючи той факт, що лінія розриву між Першою і Другою Західними арміями місцями становила близько 250 кілометрів, дещо пізніше російським військовим командуванням було прийнято рішення про своєрідне “ущільнення” власних прикордонних збройних сил. Наказом імператора Олександра I від 8 (20) травня 1812 р. Друга Західна армія була направлена в район містечка Пружани (територія Гродненської губернії), саме ж переміщення здійснювалось швидко та за умов збереження повної секретності. Настільки масштабний маневр значної кількості військ (45–50 тисяч особового складу і близько 250 гармат) був здійснений настільки вміло, що вже до кінця травня зміна дислокації російських військ під командуванням П.І.Багратіона була завершена.

Тим часом, на території Волинської губернії швидкими темпами з березня 1812 р. формувалась нова – 3-тя Обсерваційна (резервна) армія. Спочатку до складу даного військового угруповання планувалось включити 43, 44, 45, 46 та 47 піхотні, 12-ту, 15-ту та 16-ту кавалерійські дивізії [6, с.93], проте наближення прямої загрози відкритих бойових дій обумовили зміну цього плану – дивізії сформовані не були, а батальйони і ескадрони, які планувалось включити до складу цих з'єднань, поступово були направлені для посилення інших військових частин. Натомість, до нової армії була скерована частина підрозділів колишньої Подільської армії (8-й піхотний корпус генерала від інфантерії Каменського, 9-й піхотний корпус генерал-майора Маркова, 5-й резервний кавалерійський корпус генерал-майора Ламберта та Павлоградський гусарський полк з колишнього корпусу генерала Чапліца [6, с.91]). Крім того, з окремого корпусу під командуванням графа Рішельє, що дислокувався на території Криму, на Волинь було відправлено 8-му кавалерійську дивізію [1]. Штаб Обсерваційної армії спочатку було розташовано в м. Дубно, а основні сили були розміщені на території від Любомля до Старокостянтинова. Командування армією було доручено генералу від кавалерії Олександровичу Тормасову, котрий доповів імператору про вступ в командування військами 19 травня (1 червня) 1812 року [4, с.129].

Головним завданням 3-ї Обсерваційної армії була оборона Волинської та Подільської губерній у разі нападу Наполеона на Російську імперію та протидія можливому вторгненню австрійських військ – не до кінця зрозуміла позиція віденського двору змушувала російське командування враховувати усі можливі варіанти розвитку майбутньої війни. Так, у одному із своїх листів військовий міністр М.Б.Барклай-де-Толлі завдання для новоствореної армії визначив так: “1-е. Наблюдение австрийцев, кои собрали значущее число войск в Галиции и Буковине. 2-е. Обеспечить левый фланг и тыл 2-й армии. 3-е. Содержать в порядке и спокойствии Волинскую и Подольскую губернии” [3, с.22], де найцікавішим був саме останній пункт, який переконливо засвідчував – вище військове командування Російської імперії усвідомлювало реальну можливість пронаполеонівських виступів місцевого населення. Більше того, 17 (29) липня генералу Тормасову надійшов “Высочайший рескрипт о принятии особых мер предосторожности в Подольской и Волынской губерниях”, де зокрема були й наступні слова: “... для случая опасения принимать по усмотрению Вашему решительные меры к удалению из тех губерний в Московскую и другия внутренния Российския губернии, как людей сомнительных по каким-либо отношениям, так и тех, кои по обширности имущества своего или по другим уважениям, таковой же будут подлежать предосторожности” [4, с.210]. Мабуть, з такого ракурсу зовсім не дивним є той факт, що першим

кроком головнокомандуючого 3-ї Обсерваційної армії на волинській землі було видання прокламації до місцевого населення, де Тормасов зазначив, що “вступая с войсками, мною предводительствуемыми, в пределы губернии, уповаю, что обыватели ея во всяком звании, состоянии и чине, сохраняя свято и ненарушимо долг и присягу верноподданничества Всероссийскому Престолу, потщатся, тем более при настоящих обстоятельствах”, а “обнаружившие себя неблагомыслищими и неповинуящимися к учрежденной власти подпадут примерно строгому военному суду и наказанию, оставшиеся в буйственном заблуждении подвергнут себя общему презрению и постыдной смерти” [4, с.215]. Інколи складається таке враження, що утримання окремої армії на південно-західному пограниччі Російської імперії було не стратегічним кроком, а скоріше життєвою необхідністю, що випливала з тотальної недовіри до новоприєднаних земель колишньої Речі Посполитої...

Таким чином, на момент нападу Наполеона на Російську імперію до складу 3-ї Обсерваційної армії входили: три піхотні корпуси (генерала від інфантерії С.М.Каменського, генерал-лейтенанта Є.І.Маркова, генерал-лейтенанта барона Ф.В.Остен-Сакена), кавалерійський корпус генерал-майора і генерал-ад'ютанта графа К.Й.Ламберта [10, с.120]. Крім цих з'єднань О.П.Тормасову були підпорядковані іррегулярні та гарнізонні внутрішні частини, що розташовувались вздовж кордонів Російської імперії (Донський козачий майора Барабанщикова полк, Донський козачий військового старшини Платова полк, Донський козачий військового старшини Власова полк, Донський козачий полковника Дячкіна полк, Донський козачий військового старшини Чикілева полк, Донський козачий Янова полк, 2-й Башкирський козачий полк майора Курбатова, Феодосійський кінно-татарський полк капітана А.Ширінського, Євпаторійський кінно-татарський полк капітан майора Абдулли-аги-Мамайського, 1-й та 2-й Калмицькі козачі полки) та Українська козацька бригада (Українське козацьке військо) в Тульчині під командуванням полковника графа Івана Йосиповича Вітта (де Вітте) у складі 1-го, 2-го, 3-го, 4-го українських козацьких полків під командуванням відповідно майора Антона Станіславовича фон Піхельштейна, полковника князя Миколи Григоровича Щербатова, полковника князя Василя Петровича Оболенського та майора Данила Івановича Мінницького. Усього до складу армії входило за різними даними від 54 до 60 батальйонів, 76 ескадронів, 9–11 козачих полків, 14 артилерійських рот, кілька піонерських (саперних) та понтонних рот та близько 170 гармат [7, с.35]. За штатним складом російські історики нараховують у 3-й Обсерваційній до 45 тис. солдат, Карл Клаузевіц вказує про 35 тис. вояків [8, с.45], а князь Вяземський у своїх записках згадує про 25 тис. бійців і гарнізони Волинської та Гродненської губерній [2, с.196], які, можливо, також були під керівництвом генерала Тормасова. Матеріально-технічне забезпечення армії повинно було здійснюватись за рахунок так званих “магазинів” (тилових баз матеріального забезпечення), головні із яких розташовувались в Тульчині і Острозі, важливі склади продовольства були також в Клевані, Рівному, Верховичах, крім того запаси матеріально-технічних засобів і фуражу накопичувались в Ізяславі, Старому Костянтиніві, Новоград-Волинському та Житомирі. Артилерійські парки армії знаходились в Тульчині та Полонному.

Вивчаючи хід та особливості військових дій на території Волинської губернії під час франко-російської війни 1812 р. можна часто зустріти твердження, буцімто вже сам “обсерваційний” (тобто резервний) статус 3-ї армії вказував на її другорядну роль і низькі бойові якості чисельного складу даних військ. Відразу треба зауважити, що за численними свідченнями сучасників подій “грозы двенадцатого года”, основна частина солдат генерала Тормасова були досвідченими, загартованими в боях вояками, які брали участь в кампаніях 1805–1807 рр. проти французів і 1806–1812 рр. проти турків, у чому невдовзі і пересвідчилися наполеонівські війська, добряче пошарпані цими російськими “резервістами”. Досвідченими генералами були і підлеглі О.П.Тормасова:

начальник штабу армії І.М.Інзов, командири корпусів С.М.Каменський, Є.І.Марков, Ф.В.Остен-Сакен. Що стосується кавалерійських командирів, то К.О.Ламберт і Є.І.Чапліц взагалі вважалися одними з найкращих в російській армії [7, с.36]. Тут треба зауважити на ще одному дуже важливому і показовому моменті – фактично усі бойові командири 3-ї Обсерваційної брали участь у придушенні Польського повстання 1794 р. і взагалі певний час своєї кар'єри провели у боях із поляками. Напевне, навряд чи напередодні франко-російської війни 1812 року перебування саме таких “досвідчених” командирів на території Волинської губернії, яку сучасники іронічно називали “польською провінцією”, було випадковим моментом.

Достатньо цікавою є і постать самого Олександра Петровича Тормасова. Головнокомандувач 3-ю Обсерваційною армією хоча і був одним з найстаріших генералів російської армії, останні 20 років своєї кар'єри провів переважно на адміністративних посадах і рідко ставав на чолі військ. Перемоги на Кавказі, приписувані йому біографами, за свідченнями очевидців були скоріше результатом зусиль його соратників: П.С.Котляревського, Д.Т.Лисаневича та ін., тому Тормасов-полководець фактично не був відомий російським військам. Сучасники часто наголошували, що сам Олександр Петрович був позбавлений харизми військового керівника, про що свідчить і “характеристика” Тормасова одним із його підлеглих, генерал-майором В.В.Вяземським, який зафіксував у своєму щоденнику перші враження про нового начальника: “... Ни слова солдату перед войною, ни «здравствуй» офицеру перед тем, что он должен иттить пеш, терпеть нужду и несть голову. Э, Тормасов, ты, как видно, мирной главнокомандующий” [2, с.198]. Власне, в недалекому майбутньому генерал Тормасов ще неодноразово демонстрував свою нерішучість і надмірну обережність, що створювало лише додаткові труднощі для російських військ.

Від самого початку створення 3-ї Обсерваційної армії її командування зіткнулося із цілим рядом проблем. Занадто велика, у порівнянні з чисельністю військ, протяжність відведеної їй ділянки загального фронту не дозволяла прикрити всі важливі пункти та небезпечні напрямки. Ситуація погіршувалася відсутністю чітких відомостей про ворожі плани вторгнення і неясністю позицій Австрії, що підписала з французами союзний договір. Сусіди Тормасова – П.В.Чичагов і П.І.Багратіон – навперекір переконували Олександра Петровича змінити дислокацію ввірених йому військ, керуючись при цьому міркуваннями з безпеки власних армій. Так, П.В.Чичагов в листі від 25 травня (7 червня) 1812 р. повідомляв про підозрілі приготування Австрії і пропонував зблизити війська обох армій (3-ї Обсерваційної та Дунайської) з метою взаємного підкріплення в разі нападу з боку австрійців. В свою чергу, П.І.Багратіон із неприхованою тривогою 12 (24) червня писав військовому міністру Барклаю-де-Толлі, що: “все обстоятельства заставляют меня думать, что неприятель, предпринимая нападение на пределы наши, как знающий достоинства продовольственной части в Волынской губернии и ее готовность к содействию, без сомнения будет искать возможность использоваться пространством между мною и генералом от кавалерии Тормасовым, чтобы ворвавшись у Влодавы или Бреста, ударить в правый фланг 3-й армии и выйти в тыл оной”, пропонуючи підтягнути правий фланг 3-ї армії на північ “за Дивин на половину расстояния к Кобрину” [3, с.271].

Ці прогнози і прохання турбували генерала Тормасова і явно збивали того з пантелику. Не вважаючи можливим розтягувати фланги своєї армії, він у той же час не міг залишатися абсолютно інертним, розуміючи обгрунтованість тривог своїх сусідів. У зв'язку зі зверненнями П.В.Чичагова, О.П.Тормасов писав 30 травня (12 червня) військовому міністру М.Б.Барклаю де Толлі: “Пространство, занимаемое ныне вверенной мне армиею, столь протяженно, что в случае внезапных покушений, и начатий неприятельских действий без совершенного открытия каких-либо пунктов отделение войск произвесть не можно...” [11, с.106]. Поставлений в скрутне становище як неясністю

ситуації, так і проханнями сусідів, він звертався до міністра “испросить Высочайшее начертание, дабы в подобных случаях руководствуясь им, мог выполнять я обязанности звания моего” [11, с.107].

Вже у директиві від 9 (21) червня Барклай-де-Толлі ставив перед 3-ю Обсерваційною армією наступні завдання: зосередити основні сили в районі Луцька, залишивши для спостереження за австрійцями і охорони австрійського кордону одну дивізію і “трохи кавалерії”. У випадку, якщо супротивник поведе наступ на 2-гу армію значними силами, а проти 3-ї залишиться незначна кількість ворожих військ, О.П.Тормасов повинен був рухатись на допомогу генералу Багратіону. У разі ж наступу значних ворожих сил на 3-тю армію, та повинна була відступати в напрямку до Києва. У другому варіанті розвитку подій О.П.Тормасов відкрито сумнівався, вважаючи, що хоча і “... продовольственная часть на Волыни и другие ожидания должны, кажется, понудить неприятеля воспользоваться ими; однако же сего ожидать не можно, ибо цель его войны состоит в нанесении решительного удара для получения мира, а не вести войну продолжительную: занятием же Волыни прекращения войны достигнуть не может...” [5, с.245]. Однак, виконуючи директиви М.Б.Баркляя-де-Толлі, головнокомандувач 3-ї Обсерваційної армії все ж віддав наказ своїм військам розпочати рух у напрямку Гродненської губернії, де і розташовувалась 2-га Західна армія. Чотирнадцятого (двадцять шостого) червня корпусний командир Каменський доповідав генерал-майору Щербатову про наступні переміщення російських військ по території Волинської губернії: егерські 28-й і 32-й полки із Киселина і Озерян прибули в містечко Турійськ, піхотні Тамбовський і Костромський полки в містечко Маційов, Володимирський і Дніпровський полк із Маційова і Милянович в містечко Вижву із особливим приписом “расположиться по сараям и клуням, не занимая отнюдь никаких побочных селений без особаго на то дозволения”. Два зведених батальйони 18-ї дивізії прибули в с. Колодязне, два зведених батальйони 15-ї дивізії – в містечко Білин, два зведених батальйони 9-ї дивізії – в містечко Облапи, 11-та кінно-артилерійська рота – в містечко Турійськ, Павлоградський гусарський полк – в Любомль, Лубенський гусарський полк – в містечко Кузнице, Серпухівський і нижегородський драгунські полки – в містечко Вишнів, Володимирський драгунський полк – в Олеськ, Таганрозький драгунський полк – в Ягодин, Козловський і Вітебський піхотні полки – в містечко Торчин, 13-й і 14-й егерські полки – в Киселин, Куринський піхотний полк – в містечко Блудів, Коливанський піхотний полк – в місто Луцьк, Батарейна рота № 9 – в містечко Романів, Апшеронський піхотний полк – в с. Жидичин, Нашебурзький і Якутський піхотний полк – в Радомисль, 10-й і 38-й егерські полки – в Рожище, Тверський драгунський полк – у Володимир, Стародубський драгунський полк – в с. Купачів, Арзамаський драгунський полк – в с. Свинарин, Александрійський гусарський полк – в містечко Поричьк, Татарський уланський полк – в містечко Локачі, козачий Євпаторійський полк – в с. Озютічі [4, с.109]. Невдовзі 3-я Обсерваційна армія вступила у перші бої із наполеонівськими військами.

Волинська губернія займала важливе стратегічне значення у планах російського військового командування напередодні нападу Наполеона на Російську імперію у 1812 році. Оперативна значущість Волині була зумовлена як лімітрофним розташуванням краю (фактично, на перетині Західної і Східної Європи), так і специфікою функціонування губернії (яку сучасники іронічно називали “польською провінцією”). У даному регіоні було розміщено значний російський військовий контингент (окрема 3-тя Обсерваційна армія), що виконував конкретні оперативні завдання по прикриттю від ворожих сил київського напрямку, а у більш масштабному стратегічному баченні – і закривав один із шляхів на Москву.

1. Яровенко С. П. Волинь у 1812 році: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yarovenkosp.ucoz.ru/publ/volin_u_1812_roci/20.

2. 1812 год... Военные дневники. / Под ред. А. Г. Тартаковского. – М. : Советская Россия, 1990. – 464 с.
3. Абалихин, Б. С. Отечественная война 1812 года на Юго-Западе России / Б. С. Абалихин. – Волгоград : ВГПИ, 1987. – 104 с
4. Ахлестышев Д. П. Двенадцатый год. Исторические документы собственной канцелярии главнокомандующего 3-ю Западной армией ген. От кавалерии А. П. Тормасова / Д. П. Ахлестышев. – С. Пб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1912. – 722 с.
5. Бумаги, относящиеся до Отечественной войны 1812 года, собранные П. И. Щукиным. – М. : Тип. А. И. Мамонтова, 1904. – Т. 8. – 429 с.
6. Бутурлин Д. П. История нашествия императора Наполеона на Россию в 1812 году / Д. П. Бутурлин. – С. Пб. : Военная Типография, 1837. – 692 с.
7. Габаев Г. С. Роспись русским полкам 1812 года / Г. С. Габаев. – К. : Тип. Окружного Штаба, 1912. – 298 с.
8. Клаузевиц К. Поход в Россию. 1812 год / К. Клаузевиц. – М. : Захаров, 2004. – 247 с.
9. Лякин В. А. Мозырь в 1812 году: Историческая хроника / В. А. Лякин. – Минск : БелСоЭС. Чернобыль, 2005. – 208 с.
10. Михайловский-Данилевский А. И. Описание Отечественной войны 1812 года: в 4 ч. / А. И. Михайловский-Данилевский. – С. Пб. : Тип. Штаба Отдельного Корпуса Внутренней Стражи, 1843. – Ч. 1. – 413 с.
11. Потрашков С. В. Генерал А. П. Тормасов во главе 3-й Резервной обсервационной армии (май-сентябрь 1812 г. / С. В. Потрашков. // Бородино и наполеоновские войны. Битвы. Поля сражений. Мемориалы: Материалы II Международной научной конференции, посвященной 195-летию Бородинского сражения (Бородино, 3–5 сентября 2007 г.). – Можайск. : Маленький город, 2008. – С. 103–117.

Проанализировано место и роль Волынской губернии в стратегических концепциях российского Генерального штаба накануне франко-русской войны 1812 года. Кратко охарактеризованы воинские формирования и подразделения, местом дислокации которых был волынский край в указанных хронологических рамках.

Ключевые слова: Волынская губерния, 1812 год, войска, 3-я Обсервационная армия, А.П.Тормасов.

Analyzes the role and place of Volyn province in the Strategic Concept of the Russian General Staff on the eve of the Franco-Russian war of 1812. Briefly described military formations and units, which was the meeting place of the Volyn region in these chronological limits.

Key words: Volyn province, 1812, the troops, 3rd Observational army, O.P.Tormasov.